

Анастасія Олегівна ОКСАК

аспірантка,
кафедра економіки підприємства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: on_ok@mail.ru

РЕСУРСНІ МОТИВИ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ КОРПОРАЦІЙ РІЗНИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оксак, А. О. Ресурсні мотиви злиття та поглинання корпорацій різних видів економічної діяльності [Текст] / Анастасія Олегівна Оксак // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 2. – С. 100-107. – ISSN 1993-0259.

Анотація

У публікації узагальнено основні ресурсні мотиви злиття та поглинання національних корпорацій, до яких належить доступ до сировинних та інтелектуальних ресурсів країни. Виявлено технологічні ланцюги перероблення сировинних ресурсів, що дозволило здійснити групування підприємств різних видів економічної діяльності на підприємства з виробництва сировини, підприємства з виробництва продукції першого рівня промислової переробки (виробництво продукції промислового попиту) та виробництва продукції другого рівня промислової переробки (виробництва продукції споживчого попиту). Ефективність розвитку підприємств перших рівнів технологічного ланцюга залежить від ефективності виробництва підприємств останнього рівня технологічного ланцюга перероблення сировини.

Виявлено рівневі залежності активності процесів злиттів та поглинань, що проявляється у залежності злиттів та поглинань підприємств перших рівнів технологічного ланцюга перероблення сировини від розвитку підприємств наступних рівнів технологічного ланцюга, а насамкінець від тенденцій розвитку підприємств, які орієнтовані на задоволення масового споживчого попиту.

Виявлено, що виробництва I рівня промислової переробки сировини (сільське господарство, добування корисних копалин, добування паливно-енергетичних ресурсів тощо) мають значну частку матеріальних ресурсів. Виробництва II рівня промислової переробки (металургійне виробництво, нафтохімічна промисловість, нафтоперероблення тощо) мають здебільшого значні як матеріальні, так і інтелектуальні витрати. З урахуванням технологічної залежності виробництв, ті види діяльності, які є структурними елементами технологічного ланцюга, реалізовуватимуть стратегію свого зростання з використанням вертикального типу.

З використанням бального методу та матричного підходу проведено ранжування всіх видів економічної діяльності на такі, які мають низькі матеріальні та трудові, високі матеріальні, високі трудові, високі матеріальні та високі трудові витрати. Ефективність злиттів та поглинань у обраних групах залежить від зниження рівня вартості трудових витрат, що досягається шляхом злиття та поглинання горизонтального типу, чи то зниження рівня матеріальних витрат, що досягається завдяки вертикальним злиттям та поглинанням.

Ключові слова: злиття; поглинання; мотив; види економічної діяльності.

RESOURCE MOTIVES OF MERGERS AND ACQUISITIONS OF CORPORATIONS OF DIFFERENT ECONOMIC ACTIVITIES

Abstract

This article summarizes the main resource motives of M&As of national corporations, which include access to raw material and intellectual resources. Technological chains of processing of raw materials are identified. It allows to carry out the grouping of enterprises of different economic activities. Among these groups we can distinguish enterprises producing raw materials, enterprises manufacturing products of the first level of industrial processing (production of industrial demand) and production of second level of industrial processing (production of consumer demand). The effectiveness of enterprises of the first level of technological chain depends on the efficiency of enterprises of the last level of technological chain of processing of raw materials.

It has been revealed the dependence of activity processes of mergers and acquisitions. That is, mergers and acquisitions of businesses of the first levels of the raw material processing chain depend on processing enterprises of next levels of technological chain, and ultimately on business trends that are targeted to meet the massive consumer demand.

It is revealed that the level of industrial production and processing of raw materials (agriculture, mining, extraction of energy resources, etc.) has a significant share of material resources. Enterprises of the second level of industrial processing (metallurgy, petrochemical industry, petroleum, etc.) have significant material and intellectual costs. It has been shown the technological dependence of production, those types of production which are the structural elements of the process chain. They will implement its growth strategy using the vertical type.

Using the scoring and matrix approaches we have ranged all economic activities and ranked them from those which have low material and labor costs, high material costs, high labor costs, high material and high labor costs. The effectiveness of mergers and acquisitions in selected groups depends on reduction of labor costs which can be achieved through mergers and acquisitions of horizontal type, whereas reduction of material costs is achieved through vertical mergers and acquisitions.

Keywords: *mergers; acquisitions; motive; types of economic activity.*

JEL classification: E23, L16

Вступ

В основі активності злиттів та поглинань лежить мотив. Мотив як спонукальний фактор може бути пов'язаний з набуттям зовнішніх переваг володіння корпорацією або бути продиктованим бажанням мати право власності на внутрішні ресурси підприємства. Серед зовнішніх чинників формування мотивів злиття та поглинання в науковій літературі та практиці діяльності виділяють наступні: доступ до природних ресурсів та забезпечення контрольованими джерелами сировини; ринкова влада (частка ринку) на конкурентних ринках та контроль над ринками збуту кінцевої продукції; формування вертикально інтегрованих замкнутих циклів виробництва та реалізації продукції; зростання експортного потенціалу підприємства.

У науковій літературі [1; 2; 3; 4] природні ресурси виступають як фактор активізації процесів злиттів та поглинань, набуття доступу до них – як мотив, а обмеженість їх у країні – як бар'єр входження на ринок. Отже, якщо говорити про природні ресурси як фактор впливу на процеси злиттів та поглинань слід наголосити на значній залежності окремих видів діяльності від наявності природних ресурсів у країні. Оцінювання дозволило виявити найбільшу залежність видів економічної діяльності від природних ресурсів у сільському господарстві (70 % в обсягах реалізації), харчовій промисловості (60 %), металургійній промисловості (60%), хімічній та нафтохімічній промисловості (55 %) тощо [6].

Мета та завдання статті

Метою нашої статті є оцінювання ресурсного мотиву в системі мотивів до злиття та поглинання корпорацій та групування видів економічної діяльності за ресурсною привабливістю їх підприємств. Основними задачами, вирішення яких дозволило досягти визначеної мети, були наступні: ідентифікація ресурсних мотивів злиттів та поглинань корпорацій, дослідження впливу довжини технологічного ланцюга переробки сировини на активність процесів злиттів та поглинань, оцінювання частки

сировинних та трудових витрат у ціні реалізації продукції різних видів економічної діяльності, групування підприємств залежно від величини витрат ресурсів та ідентифікація основних чинників ефективності злиттів та поглинань.

Виклад основного матеріалу дослідження

Природний ресурс як мотив злиттів та поглинань оцінюється за встановленою в галузі системою розподілу джерел ресурсів між учасниками ринку та схемами доступу до них. Так у сільському господарстві земля сільськогосподарського призначення перебуває у державній власності. Доступ сільськогосподарських виробників до земельних ресурсів здійснюється з використанням орендних відносин. Пряма залежність ефективності сільськогосподарського виробництва від площі землі, яка перебуває в їх користуванні, обумовлює активність сільськогосподарських підприємств у напрямку їх укрупнення з використанням процедур поглинання дрібних та середніх підприємств за горизонтальним типом. Формування укрупнених сільськогосподарських виробників дозволить підвищити культуру сільськогосподарського виробництва, встановити контроль над регіональними цінами, конкурувати з імпортом аграрної продукції, підвищити ринкову капіталізацію сільськогосподарської корпорації.

Харчова та переробна промисловість є похідною від сільськогосподарського виробництва. Значна частка сільськогосподарського виробника у структурі виробництва продукції харчової та переробної промисловості спрямовуватиме останніх до пошуку можливостей підвищення ефективності своєї діяльності шляхом зниження витрат на сировину та розширення джерел її забезпечення. Виходячи із визначеної закономірності поведінки підприємств, у промисловості відбуватимуться подальші процеси вертикальних злиттів та поглинань з сільськогосподарськими виробниками. Формування вертикальних агропромислових холдингів має низку переваг, оскільки дозволить останнім реалізувати стратегію зростання, стратегію ефекту масштабу, розширювати асортимент продукції, залучати зовнішні джерела фінансування з використанням зовнішніх механізмів тощо.

Мотивами злиттів та поглинань у металургії є бажання корпорацій мати доступ до ринків сировини (особливо залізної руди). Фактором розвитку металургійного виробництва виступає кількість та якість добутої руди та феросплавів, які є результатами діяльності підприємств добувної промисловості (шахт). Значна технологічна залежність металургійного виробництва від стану розвитку галузі добування корисних копалин є фактором активності формування вертикально інтегрованих корпоративних структур з використанням інструментарію процесів злиттів та поглинань.

Сировинна пов'язаність підприємств різних видів промислової діяльності обумовлює їх технологічну взаємозалежність, яка лежить в основі забезпечення ефективності діяльності кожного наступного учасника технологічного ланцюга. Організаційна пов'язаність підприємств різних видів економічної діяльності дозволяє забезпечити виробництво кожного наступного учасника ланцюга сировиною необхідної якості та кількості. Способом досягнення такої організаційної пов'язаності учасників технологічного ланцюга є їх злиття та поглинання. У результаті злиття технологічно пов'язаних корпорацій її учасники набувають статусу цехів, відділень, департаментів новоутвореної корпорації. Через поглинання вертикально пов'язаних виробництв утворюються складні холдингові структури або такі, які є юридично самостійними, корпоративні права на які передані управляючим компаніям у формі ТОВ.

Отже, бажання формування замкнутого циклу виробництва лежить в основі мотиву злиттів та поглинань технологічно залежних видів виробництв. З урахуванням нестійкості економічного стану більшості видів діяльності в умовах зовнішньої нерівноваги та тенденцій до стійкого подорожчання сировинних ресурсів в умовах обмеженості їх пропозиції, процеси злиттів та поглинань виступатимуть як інструменти реалізації мотиву формування технологічно замкнутих видів виробництв.

На рисунку 1. наведено технологічний взаємозв'язок основних видів промислової діяльності, який лежить в основі формування замкнутих технологічних циклів виробництва.

При цьому в ланцюгу технологічно пов'язаних підприємств залежно від ступеня готовності їх продукції для кінцевого споживання можна виокремити три види виробництв: виробництво сировини, виробництва I рівня промислової переробки сировини (виробництва промислового попиту), виробництва II рівня промислової переробки сировини (виробництва споживчого попиту). Необхідність такого узагальненого групування важлива з огляду на різний факторний вплив на активність процесів злиттів та поглинань для реалізації мотиву формування замкнутого технологічного циклу виробництва.

За даними рисунка 1, у базових галузях виробництва спостерігається значна технологічна пов'язаність, на підставі якої можна зробити низку основоположних висновків:

1. Віддаленість виробництва від ланцюга первинного формування сировинного ресурсу збільшує залежність ефективності такого виробництва від ефективності розвитку в усіх попередніх технологічних ланцюгах його переробки.
2. З урахуванням ролі споживача у ринковій економіці, ефективність виробництва всіх технологічних ланцюгів залежить від кінцевого споживчого попиту в останньому технологічному ланцюзі.

3. Обмеженості споживчого попиту в останньому ланцюзі переробки компенсуються експортом промислової сировини в попередніх ланцюгах переробки, який і завершує технологічний ланцюг перероблення.
4. Експортний потенціал виробництва зростає зі зниженням частки доданої вартості (ланцюгів переробки) у технологічному циклі.

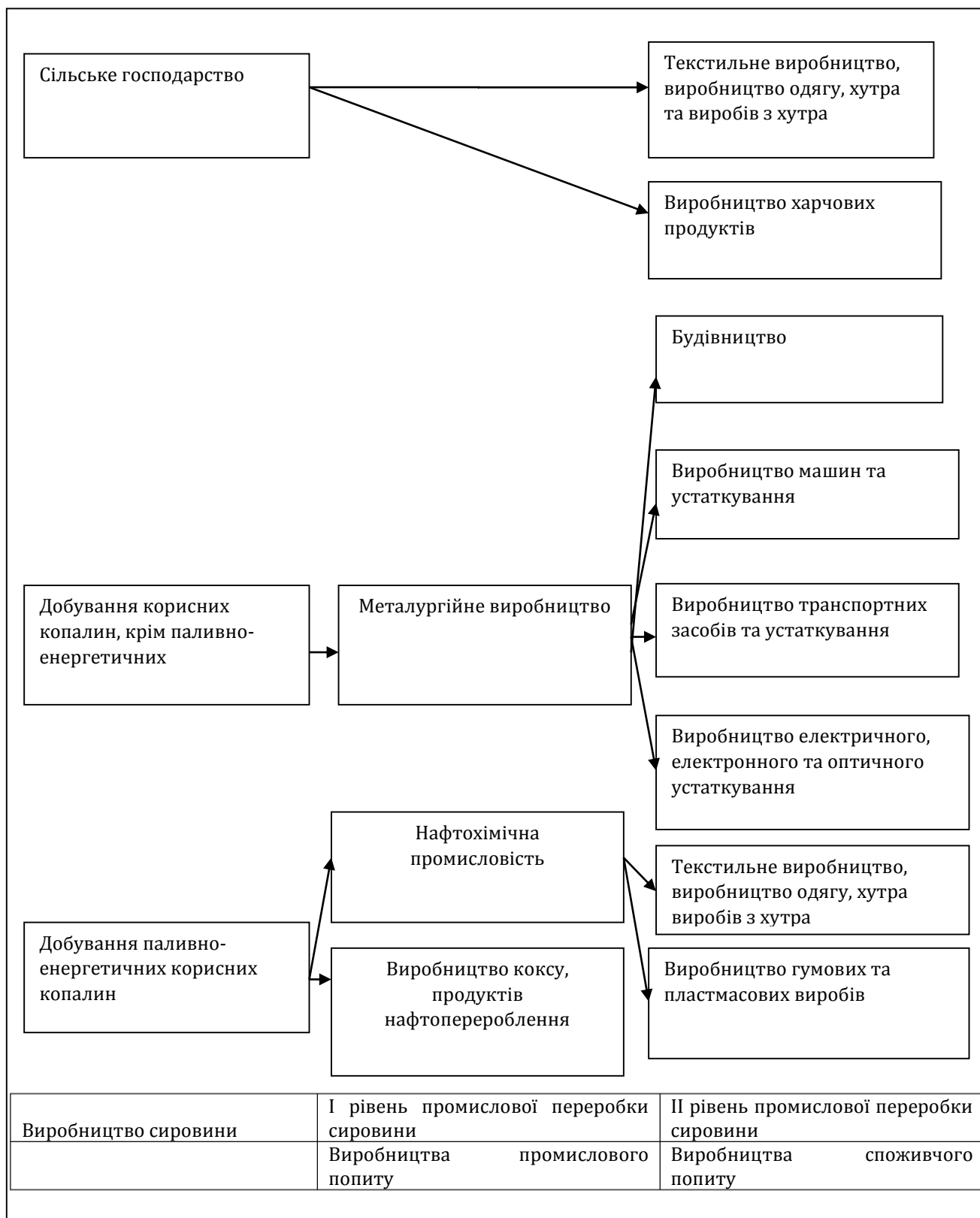

Рис. 1. Технологічний взаємозв'язок видів промислової діяльності

Технологічний взаємозв'язок видів промислової діяльності слід розглядати як передумову формування вертикально-інтегрованих видів виробництв, які реалізуються здебільшого через процедури поглинання. За статистикою Антимонопольного комітету [5], випадків поглинання корпорацій в Україні в 2013 році було в 3 рази більше, ніж їх злиттів. Отже, з урахуванням технологічної пов'язаності видів економічної діяльності слід прогнозувати подальшу активність процесів поглинання.

Для оцінювання залежності активності злиттів та поглинань від мотиву придбання з метою формування завершеності технологічного ланцюга перероблення слід висловити кілька припущень:

1. Активність злиттів та поглинань підприємств, які орієнтують своє виробництво на задоволення потреб споживчого попиту, є залежною від споживчої та підприємницької активності кінцевого споживача (внутрішнього та зовнішнього). З урахуванням поділу попиту на масовий та специфічний, найбільша активність відбуватиметься в галузях виробництва продукції масового попиту, до яких належить виробництво продукції харчової, хімічної, легкої, текстильної промисловості тощо.
2. Активність злиттів та поглинань у виробництвах I рівня промислового попиту є залежною від розвитку виробництв II рівня промислової переробки сировини або зовнішнього попиту.
3. Активність злиттів та поглинань у галузях виробництвах сировини визначається активністю промислового попиту I рівня та експортним потенціалом виробництва. З урахуванням внутрішніх можливостей та тенденцій зовнішнього попиту, найбільший експортний потенціал серед галузей економічної діяльності мають підприємства з виробництва сільськогосподарської сировини.
4. Що вищим є кінцевий споживчий та промисловий попит, то ефективнішим буде розвиток галузей та активнішими процеси злиттів та поглинань.

Отже, з урахуванням зроблених припущень, найвищу мотивованість у придбанні підприємств з метою зростання частки ринку мають ті види економічної діяльності, які є технологічно залежними та які орієнтовані на масовий споживчий попит та експорт, найнижчий – технологічно незалежні та орієнтовані на специфічний споживчий попит.

Поширеною причиною злиттів та поглинань у світовій практиці є доступ до інтелектуальних ресурсів продавця, які представлені у вигляді патентів, ноу-хау, висококваліфікованого персоналу, прав на володіння нематеріальними активами тощо. Інтелектуальні ресурси є в усіх сферах та видах економічної діяльності. Відмінності полягають лише у їх кількості та якості. Кількість інтелектуальних ресурсів оцінюється у кількості працівників науково-дослідних відділів, кількості охоронних документів та тих, які дають право на користування винаходами. Оцінкою якості інтелектуальних ресурсів є обсяги реалізації інноваційного продукту. Претендентів на злиття та поглинання інтелектуальний ресурс цікавить з огляду на його здатність приносити додатковий прибуток та окупити витрачені на придбання кошти.

Так, за даними Державної служби статистики [6], за період 2004-2013 років кількість підприємств, які впроваджували інновації, становила від 8 до 13 %, а частка реалізованої інноваційної продукції в обсягах промислової продукції становила від 6 до 3 %. Отже, така статистика є підтвердженням низької мотивованості злиттів та поглинань задля оволодіння інтелектуальним ресурсом українських підприємств.

Для синтезованого оцінювання кількості та якості інтелектуальних ресурсів за видами промислової діяльності в Україні було обрано показник частки оплати праці в обсягах реалізованої продукції, оскільки при збільшенні частки інтелектуальної праці в ціні реалізації продукції повинна зростати оплата праці, вкладена в її виробництво.

Аналіз таблиці 1 дозволив виявити низький рівень оплати праці у більшості видів промислової діяльності в Україні. Якщо узагальнено в Європі частка оплати праці в промисловості становить близько 35 %, то в Україні лише 5 % у ціні продукції [6]. Наведені дані можуть бути використані як підтвердження мотиву злиття та поглинання з метою зниження витрат на оплату праці. Підтвердженням сказаного є поглинання в тих видах промислової діяльності, які орієнтовані на виробництво продукції масового стандартного попиту. До таких слід зарахувати всі види виробництв легкої, харчової, нафтохімічної промисловості тощо. Що нижчою є оплата праці, то вищими є мотиви придбання підприємств з метою зниження витрат на оплату праці в ціні готової продукції.

Для оцінювання привабливості підприємств різних видів промислової діяльності для злиття та поглинання в науковій літературі використовується сукупність наукових підходів та методів. Зокрема найпоширенішими є експертний метод, факторний аналіз, кореляційно-регресійна залежність, бальний метод [7]. Бальний метод дозволить розрахувати кількість балів, яка буде оцінкою теперішнього стану впливу кожного фактору та виявити сумарний вплив усіх факторів на обраний вид економічної діяльності.

Бальний метод базується на 5-бальному оцінюванні фактору. Бал 5 присвоюється середньому по промисловості значенню обраного показника, бал 1 – найгіршому значенню. Розподіл інших балів здійснювався рівномірними інтервалами між найгіршим і середнім значенням.

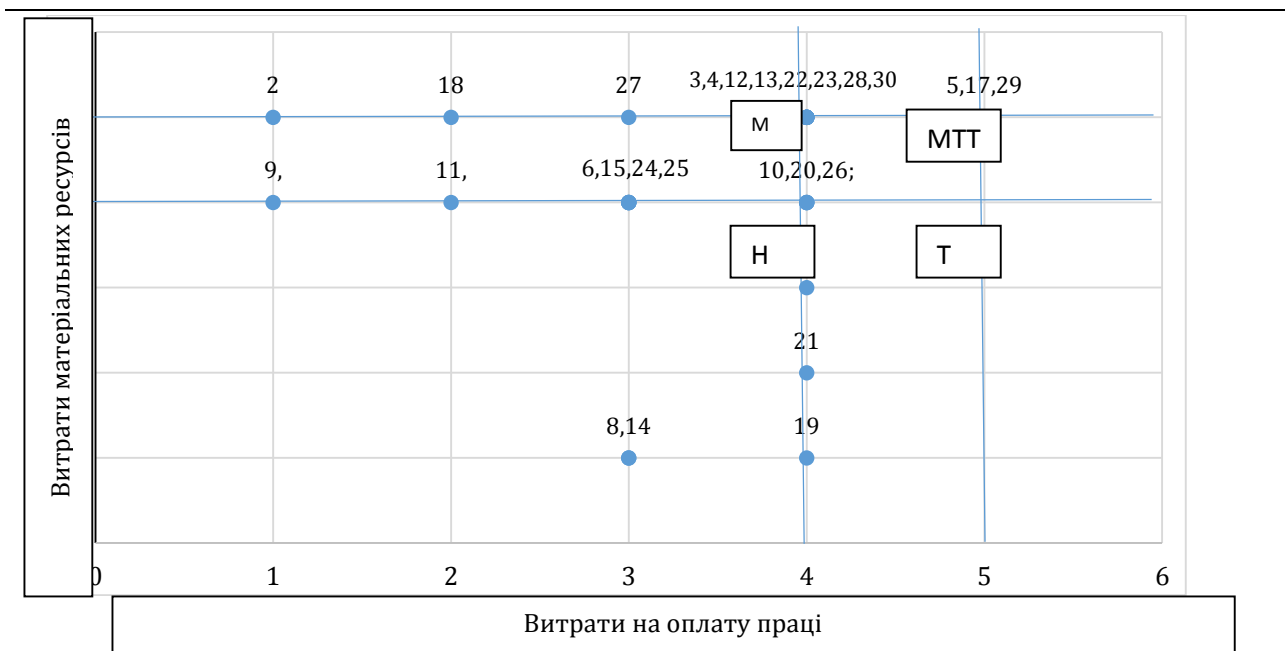

Рис. 2. Матриця витрат

Таблиця 1. Групування видів економічної діяльності за рівнем матеріальних та трудових витрат

Група	Види економічної діяльності
Низькі матеріальні та трудові витрати (Н)	ремонт і монтаж машин і устаткування (8) виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (14)
Високі матеріальні витрати (М)	добування кам'яного та бурого вугілля (2) постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (6) виробництво одягу (9) текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (11) виробництво готових металевих виробів машинобудування (24) виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (25) Добувна промисловість і розроблення кар'єрів (27)
Високі трудові витрати (Т)	виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (1) поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації (19) виробництво напоїв (21)
Високі матеріальні, високі трудові (МТ)	металургійне виробництво (3) металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (4) виробництво коксу та продуктів нафтопереробки (5) Промисловість (10) виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність (12) оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння (13) виробництво харчових продуктів (17) виробництво паперу та паперових виробів (22) виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (23) виробництво електричного устаткування (26) добування сировини нафти (28) виробництво тютюнових виробів (29) добування металевих руд (30)

Використання бального методу оцінювання за описаною вище методикою дозволило здійснити розподіл видів економічної діяльності за їх залежністю від природних та інтелектуальних ресурсів (таблиця 2). Так до видів економічної діяльності, які демонструють найвищу залежність свого розвитку від природних ресурсів, віднесено ті, частка матеріальних ресурсів у структурі витрат яких становить більше 45 % (5 балів), достатню залежність – 36-45 % (4 бали), середню – 28-36 % (3 бали), нижче середньої – 20-28 % (2 бали), низьку – 20 % (1 бал).

Використання вищезазначеного бального методу для оцінювання інтелектуального потенціалу з тією відмінністю, що нижчий рівень оплати праці, то вища привабливість підприємств галузі діяльності, дозволило виокремити 5 груп видів економічної діяльності за рівнем оплати праці: види діяльності з часткою фонду оплати праці в обсягах реалізованої продукції вище 25 % (1 бал), 19-25 % (2 бали), 12-19 % (3 бали), 6-12 % (4 бали), менше 6 % (5 балів).

Використання запропонованого бального методу оцінювання ресурсних мотивів дозволило використати матричний метод для групування видів економічної діяльності за силою впливу мотиву на рішення про злиття та поглинання.

За результатами використання матричного методу було виокремлено 3 групи видів економічної діяльності залежно від співвідношення матеріальних та трудових ресурсів: М – ті види економічної діяльності, в яких висока залежність від матеріальних ресурсів, але низька від інтелектуальних, МТ – види діяльності з високою залежністю від матеріальних та інтелектуальних ресурсів, Т – види діяльності з високою залежністю від інтелектуальних ресурсів, Н – види діяльності з незначною залежністю від матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На підставі результатів групування видів економічної діяльності з використанням матричного підходу можна зробити наступні висновки:

1. Використання схеми технологічної залежності видів економічної діяльності дозволило виявити найвищий рівень матеріальних витрат у виробництвах, пов'язаних з добуванням та вирощуванням сировини. Низький рівень автоматизації виробництва продукції супроводжується низькими, порівняно з автоматизованими виробництвами, рівнем використання інтелектуальних ресурсів, що відображається на рівні оплати вартості використання трудових ресурсів.

2. Виробництва I рівня промислової переробки сировини мають значну частку матеріальних ресурсів.

3. Виробництва II рівня промислової переробки мають здебільшого значні як матеріальні, так і інтелектуальні витрати. У їх структурі виокремлюється група виробництв зі значними трудовими витратами та незалежністю від матеріальних ресурсів.

4. З урахуванням технологічної залежності виробництв (рисунок 1), ті види діяльності, які є структурними елементами технологічного ланцюга, будуть реалізувати стратегію свого зростання з використанням вертикального типу. Зважаючи на окреслену вище залежність, активність процесів злиттів та поглинань буде залежати від попиту підприємств II рівня промислової переробки, яка є похідною від споживчого попиту населення та підприємництва.

5. Зважаючи, що в основі реалізації стратегій зовнішнього зростання лежить економічна ефективність, на основі матриці витрат можна зробити висновок, що для підприємства груп Н і Т економічна ефективність злиттів та поглинань полягатиме в зниженні рівня вартості трудових витрат, що досягається шляхом зростання рівня спеціалізації виробництв, інструментом якої є злиття та поглинання горизонтального типу.

6. Для підприємств групи М ефективність діяльності забезпечуватиметься за рахунок зниження рівня матеріальних витрат, що досягається завдяки вертикальним злиттям та поглинанням.

7. Підприємства групи МТ виступатимуть ініціаторами як вертикальних, так і горизонтальних злиттів та поглинань, оскільки економія на масштабах та здешевлення вартості сировини виступають для них резервами ефективності.

Список літератури

1. Марченко, В. М. Галузеві особливості злиттів та поглинань в Україні [Текст] / В. М. Марченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 1. – С. 65-69.
2. Савчук, С. В. Анализ основных мотивов слияний и поглощений [Електронний ресурс] / С. В. Савчук. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/04.shtml>.
3. Гречана, С. І. Ринок злиттів і поглинань: від світового досвіду до національної практики [Текст] / С. І. Гречана, К. С. Грінчук // Бізнес Інформ. – 2014. – №3. - С. 47-52.
4. Рибицька, Ю. Л. Аналіз основних причини, які впливають на ефективність процесу злиття та поглинання компаній [Текст] / Рибицька Ю. Л. // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми

-
- управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 52(1025). – С. 135–140.
5. Звіт Антимонопольного комітету України за 2013 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/>
  6. Діяльність суб'єктів господарювання [Текст] : статистичний збірник. 2014. – К. ; 2015. - 464 с.
  7. Купалова, Г. І. Теорія економічного аналізу [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.

References

1. Marchenko V. M. (2014). Haluzevi osoblyvosti zlyttiv ta pohlynan v Ukraini [Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini], 1, 65-69.
2. Savchuk S. Analiz osnovnykh motivov slyiany i pohloshchenyi. Retrieved from: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-5/04.shtml>.
3. Hrechana S. (2014). Rynok zlyttiv i pohlynan: vid svitovoho dosvidu do natsionalnoi praktyky [Biznes Inform], 3, 47–52.
4. Rybytska Y. (2013). Analiz osnovnykh prychny, yaki vplyvaiut na efektyvnist protsesu zlyttia ta pohlynannia kompanii [Visnyk NTU «KhPI». Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva], 52(1025), 135–140.
5. Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2013 rik. (2013). Retrieved from: <http://www.amc.gov.ua>.
6. Diialnist subiektiv hospodariuvannia. Statystychnyi zbirnyk. 2014 (2015). 464.
7. Kupalova, H. I. (2008). Teoriia ekonomichnoho analizu. Kyiv : Znannya.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015 р.